

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра соціогуманітарних технологій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки
(Інклюзивна освіта)»

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ОПНм-21
Гнатюк Богдан Володимирович

(підпис)

Керівник:
к. соц. н., доцент
Піменова Ольга Олександрівна

(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» _____ 2025 р.
Гарант освітньо-професійної програми:
к. пед. н., доцент
Потапюк Лілія Миколаївна

(підпис)

Луцьк – 2025 року

АНОТАЦІЯ

Гнатюк Б. В. Особливості формування лідерських якостей у процесі підготовки майбутнього педагога. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОПП «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки». Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2025.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У роботі досліджено: у першому розділі здійснено теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічних джерел із проблеми лідерства в освіті; розкрито сутність поняття «лідерські якості майбутнього педагога», охарактеризовано їх структуру, функції та значення в професійній діяльності вчителя; визначено наукові підходи й педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування лідерських якостей під час професійної підготовки студентів. У другому розділі проведено емпіричне дослідження рівня сформованості лідерських якостей у студентів педагогічного закладу вищої освіти; проаналізовано результати анкетування, визначено сильні та недостатньо розвинені компоненти лідерської компетентності; запропоновано комплекс педагогічних умов і методичних рекомендацій, спрямованих на розвиток лідерського потенціалу майбутніх педагогів.

Ключові слова: *лідерські якості, лідерський потенціал, майбутній педагог, педагогічні умови, професійна підготовка, студентська молодь.*

ANNOTATION

Hnatiuk B. V. Features of leadership training in the process of preparing the future teacher. Manuscript.

Qualification work of the master of OPP "Educational, pedagogical sciences (Inclusive education)" specialty 011 "Educational, pedagogical sciences". Lutsk National Technical University. Lutsk, 2025.

The qualification work of the master consists of an introduction, two sections, conclusions, a list of used sources, appendices.

The paper investigates: in the first section, a theoretical and methodological analysis of psychological and pedagogical sources on the problem of leadership in education is carried out; the essence of the concept of "leadership qualities of a future teacher" is revealed, their structure, functions and significance in the professional activity of a teacher are characterized; scientific approaches and pedagogical conditions that ensure the effective formation of leadership qualities during the professional training of students are determined. In the second section, an empirical study of the level of formation of leadership qualities in students of a pedagogical institution of higher education is conducted; the results of the questionnaire are analyzed, strong and insufficiently developed components of leadership competence are identified; a set of pedagogical conditions and methodological recommendations aimed at development of leadership potential of future teachers.

Key words: *leadership qualities, leadership potential, future teacher, pedagogical conditions, professional training, student youth.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА	9
1.1 Дослідження формування лідерських якостей у процесі підготовки майбутнього педагога у психолого-педагогічній літературі	9
1.2 Шляхи формування лідерських якостей майбутніх педагогів	18
1.3. Сучасні освітні технології у розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів	23
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	27
2.1. Визначення ефективності наявних педагогічних умов та підходів до формування лідерських якостей майбутніх педагогів	27
2.2. Дослідження рівня сформованості лідерських якостей студентів	32
2.3. Рекомендації щодо розвитку лідерського потенціалу майбутніх педагогів	37
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43
ДОДАТКИ	47

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна система освіти переживає період глибоких змін, спрямованих на підвищення її ефективності, гуманізації та орієнтації на особистісний розвиток учасників освітнього процесу. Від педагога вимагається не лише високий рівень професійної компетентності, а й здатність бути лідером – організатором, наставником, натхненником для учнів. Формування лідерських якостей майбутніх педагогів набуває особливого значення в умовах модернізації освіти, оскільки саме вчитель є провідником інновацій, носієм соціальних і моральних цінностей, прикладом активної громадянської позиції.

Лідерство педагога визначає ефективність освітнього процесу, впливає на формування в учнів мотивації до навчання, розвиток критичного мислення, самостійності та відповідальності. У психолого-педагогічній науці (Б. Басс, Д. Гоулман, І. Бех, О. Сухомлинська, Н. Волкова, О. Пометун та ін.) зазначається, що педагогічне лідерство є інтегральним феноменом, який об'єднує професійні, комунікативні, емоційно-вольові та моральні якості особистості. Проте питання умов, механізмів та ефективних засобів формування лідерських якостей у майбутніх педагогів потребує подальшого дослідження, що й визначає актуальність даної теми.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є визначення особливостей, педагогічних умов та ефективних засобів формування лідерських якостей у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів.

Зважаючи на мету, виокремимо наступні **завдання дослідження**:

- проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми формування лідерських якостей особистості;
- розкрити сутність поняття «лідерські якості майбутнього педагога» та його структурні компоненти;
- визначити підходи та педагогічні умови, що сприяють формуванню лідерських якостей у студентів педагогічних закладів вищої освіти;

– дослідити особливості прояву лідерських якостей під час навчально-професійної діяльності;

– розробити й апробувати педагогічні рекомендації щодо розвитку лідерського потенціалу майбутніх педагогів.

Об’єктом дослідження є процес професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти.

Предмет кваліфікаційної роботи магістра – особливості формування лідерських якостей у процесі професійної підготовки майбутнього педагога.

Для досягнення мети використано **комплекс методів**: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел, систематизація психолого-педагогічних підходів до проблеми лідерства), емпіричні (спостереження, анкетування), статистичні методи обробки та інтерпретації отриманих результатів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів дослідження в процесі професійної підготовки педагогічних кадрів, у роботі викладачів закладів вищої освіти, кураторів академічних груп, керівників педагогічної практики. Розроблені рекомендації можуть стати основою для створення тренінгових програм, спецкурсів та практикумів, спрямованих на розвиток лідерського потенціалу студентів.

Апробація результатів дослідження. Стаття «Особливості формування лідерських якостей у процесі підготовки майбутнього педагога», Студентський науковий вісник, Випуск 54, 2025, Луцький національний технічний університет.

Під час виконання кваліфікаційної роботи магістра було використано інструменти штучного інтелекту для редагування та форматування тексту виключно як допоміжний засіб для пошуку ідей, уточнення формулювань та опрацювання літератури. Усі твердження, висновки та результати дослідження належать автору та ґрунтуються на власному аналізі, а отримані результати від генеративного ШІ були перевірені на достовірність та відповідність академічній доброчесності.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

1.1 Дослідження формування лідерських якостей у процесі підготовки майбутнього педагога у психолого-педагогічній літературі

Лідерство є складним соціально-психологічним феноменом, що відображає здатність особистості впливати на інших людей, об'єднувати їх навколо спільної мети, спрямовувати колективну діяльність і мотивувати учасників до досягнення результату. У наукових дослідженнях лідерство розглядається як поєднання інтелектуальних, емоційно-вольових, комунікативних та моральних характеристик, що забезпечують ефективну взаємодію в системі «лідер – послідовники». Воно виступає механізмом соціальної взаємодії, у межах якого лідер реалізує вплив не через формальну владу, а завдяки авторитету, компетентності, емоційній привабливості й особистісному прикладу.

У педагогічному контексті лідерство набуває особливої ваги, оскільки виступає важливою складовою професійної компетентності сучасного вчителя. Педагог сьогодні – це не лише передавач знань, а й організатор, наставник і натхненник, який спрямовує учнів та колег, створює сприятливий психологічний клімат, ініціює позитивні зміни й підтримує творчу активність учасників освітнього процесу. Лідерський потенціал учителя проявляється у здатності формувати атмосферу довіри, співпраці та партнерства, що забезпечує розвиток морально зрілої, активної й самостійної особистості учня [9; 10].

Науковці наголошують, що педагогічне лідерство інтегрує професійну компетентність, комунікативні вміння, емоційно-вольову стійкість і морально-етичні якості. Учитель-лідер не лише організовує навчальну діяльність, а й впливає на формування ціннісних орієнтацій, соціальної відповідальності та здатності учнів до саморозвитку й самостійної діяльності [3].

Вітчизняна педагогічна наука активно розвиває теоретичні та практичні засади формування лідерських якостей у майбутніх педагогів. В українських дослідженнях лідерство розглядається як інтегральна характеристика особистості вчителя, що поєднує професійну компетентність, морально-етичну зрілість, комунікативну культуру, емоційну врівноваженість і здатність до самоорганізації. Педагог-лідер у сучасному освітньому середовищі виступає не лише організатором навчальної діяльності, а й наставником, фасилітатором, мотиватором, консультантом та носієм цінностей гуманістичної педагогіки.

Проблему педагогічного лідерства ґрунтовно досліджують українські вчені Іван Бех, Ольга Сухомлинська, Наталія Волкова, Лариса Карамушка та інші. Їхні праці визначають теоретичні основи педагогічного лідерства, окреслюють його структурні компоненти та психолого-педагогічні умови формування у процесі професійної підготовки вчителя.

Іван Бех у роботі «Особистісно зорієнтоване виховання» визначає педагогічне лідерство як прояв духовно-морального впливу педагога на учня який реалізується через ціннісну взаємодію, гуманістичну позицію та особистий приклад педагога. Центральне місце в концепції Беха посідає ідея самовиховання педагога як умови впливу на інших.

Наталія Волкова у підручнику «Професійна педагогіка» трактує педагогічне лідерство як складову професійної компетентності вчителя, що забезпечує ефективну організацію спільної діяльності, продуктивну комунікацію, мотивацію учнів та їхню залученість у навчальний процес. Важливою рисою лідера-педагога вона вважає здатність до рефлексії та інноваційного мислення [15].

Лариса Карамушка у дослідженні «Психологія управління освітніми організаціями» наголошує на психологічних аспектах лідерства педагога. Вона визначає педагогічне лідерство як здатність ефективно взаємодіяти в колективі, впливати на міжособистісні відносини, формувати команду, мотивувати досягнення цілей [8]. У табл. 1.1 подано перелік науковців, їх роботи та основні ідеї на тему лідерства.

Українські наукові джерела з теми педагогічного лідерства

№ п/п	Автори	Назва роботи	Основні ідеї
1.	Волинець Ю., Стаднік Н.	Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутнього педагога в умовах євроінтеграції.	Аналіз компонентів формування лідерських якостей у майбутніх педагогів: теоретичний, організаційно-практичний, ціннісно-орієнтований; окреслено педагогічні умови.
2.	Романовський О., Жушма Т.	Сутність лідерських якостей майбутнього педагога вищої школи.	Розкрито поняття «лідер», «лідерські якості», зосереджено на майбутніх педагогах; дано характеристику структурних компонентів.
3.	Зеленська Л., Черкашин А., Анциборенко Б.	Формування лідерських якостей у студентів соціальних спеціальностей: педагогічні підходи та виклики.	Досліджено педагогічні підходи, виклики у формуванні лідерських якостей студентів; акцент на діяльнісному підході.
4.	Коркішко О., Завалій Є.	Проблема лідерства у психолого-педагогічній науці: сутність, класифікація та функції.	Теоретичний аналіз поняття лідерства, його функцій, класифікацій; пояснено роль лідера в групі.

Отже, вітчизняні дослідження педагогічного лідерства орієнтовані на особистісно-ціннісний і діяльнісний підхід, що передбачає активну позицію майбутнього педагога в освітньому процесі. Українські науковці підкреслюють, що ефективне формування лідерських якостей можливе лише за умов поєднання теоретичної підготовки, педагогічної практики, саморефлексії та підтримки наставництва. Таким чином, педагогічне лідерство в українській педагогіці розглядається як цілісний феномен, який інтегрує професійні, особистісні та морально-етичні характеристики особистості вчителя.

Проблематика педагогічного лідерства займає важливе місце і в зарубіжній психолого-педагогічній науці. Сучасні дослідження свідчать, що лідерство у сфері освіти розглядається не лише як адміністративна функція, а насамперед як здатність учителя впливати на освітнє середовище, сприяти професійному

зростанню колег, створювати умови для самореалізації учнів. У центрі уваги зарубіжних учених – особистісний і професійний потенціал педагога, його здатність ініціювати зміни, діяти на засадах партнерства, емоційного інтелекту та спільної відповідальності.

Однією з базових теорій, що вплинули на розвиток сучасних уявлень про лідерство, є концепція трансформаційного лідерства, запропонована американським дослідником Бернардом Бассом. У своїй праці «The Bass Handbook of Leadership» він розглядає лідера як особистість, яка формує бачення майбутнього, надихає послідовників, стимулює інтелектуальний розвиток і створює атмосферу довіри. У педагогічному контексті ці положення означають, що ефективний учитель не лише керує процесом навчання, а й трансформує навчальне середовище, формуючи в учнів внутрішню мотивацію до пізнання та розвитку [4].

Суттєвий внесок у розвиток теорії лідерства зробив Деніел Гоулман, який у книзі «Primal Leadership» довів, що емоційний інтелект є основою ефективного впливу лідера. Для педагога це означає вміння розуміти власні емоції, регулювати їх, будувати гармонійні стосунки з учнями й колегами, створювати позитивний емоційний клімат у навчальному середовищі. Емоційно зрілий учитель здатний мотивувати, підтримувати та надихати інших, що і є суттю педагогічного лідерства [7].

У дослідженнях Кеннета Лейтвуда та Доріс Янтці «Transformational School Leadership» розкрито, як трансформаційне лідерство сприяє підвищенню якості навчання через підтримку професійного розвитку вчителів. Автори підкреслюють, що шкільний лідер створює умови для ініціативи, спільного прийняття рішень і професійного зростання педагогів. Таке розуміння лідерства співзвучне з ідеєю «розвивального педагогічного середовища», яке є важливим чинником формування лідерських якостей у майбутніх педагогів.

Британські та канадські дослідники Енді Харгрівз і Майкл Фуллан у праці «Professional Capital: Transforming Teaching in Every School» розглядають учителя як носія «професійного капіталу» – знань, досвіду, колегіальності та

моральної відповідальності. На їхню думку, саме розвиток професійної спільноти вчителів є ключем до сталого вдосконалення освіти. Учитель-лідер – це агент змін, який співпрацює з колегами, поширює інновації, підтримує професійне навчання інших педагогів.

Ідеї розподіленого лідерства детально описані у роботі Алми Гарріс «Distributed Leadership Matters». Дослідниця стверджує, що ефективна школа – це спільнота, у якій лідерські функції розподілені між усіма членами колективу. Учитель у такій системі не просто виконує інструкції адміністрації, а є активним учасником управлінських процесів, наставником для колег і прикладом для учнів. Цей підхід є важливим для підготовки майбутніх педагогів, оскільки формує у них навички командної взаємодії та спільної відповідальності [5].

Цікаві результати представлено в польських дослідженнях Романа Дорчака «Teacher Leadership in Polish Schools», де педагогічне лідерство трактується як колективний процес. Автор наголошує, що сучасний учитель має бути здатним брати участь у шкільних проєктах, виступати наставником і ініціатором змін, формувати професійну культуру співпраці. У цьому контексті лідерство пов'язується не з ієрархією, а з партнерством та взаємопідтримкою.

В азійських країнах також активно досліджується проблема педагогічного лідерства. Зокрема, Амара Нурфахіла (Індонезія, 2022) у праці «Transformational Leadership Strategies: Enhancing Teacher Leadership in Schools» визначає, що ефективне управління школою базується на створенні умов для розвитку лідерського потенціалу вчителів. Авторка зазначає, що трансформаційний стиль керівництва адміністрації сприяє самостійності педагогів, стимулює їх до професійного зростання й активної участі у прийнятті рішень.

Схожі тенденції простежуються у дослідженні DiLucchio та Leaman (США, 2023) «Teacher Researchers as Teacher Leaders», де доведено, що участь учителів у дослідницькій діяльності формує лідерські компетентності – ініціативність, критичне мислення, рефлексію та готовність впроваджувати зміни. Це підтверджує, що формування лідерських якостей має відбуватися у процесі практичної діяльності, що є особливо актуальним для майбутніх педагогів [19].

Китайські науковці Li та Zhang «Teacher Leadership in China: Trends and Future Directions» (2024) здійснили огляд сучасних тенденцій дослідження вчительського лідерства. Вони підкреслюють, що у Китаї головна увага приділяється теоретичному осмисленню феномену, проте зростає потреба у практичних дослідженнях, спрямованих на формування лідерських компетентностей у педагогів у реальному освітньому процесі.

Отже, зарубіжний досвід показує, що лідерство педагога є багатовимірним явищем, яке включає професійні, емоційно-вольові, комунікативні та морально-ціннісні аспекти. У більшості сучасних концепцій воно розглядається як процес взаємодії, співпраці та натхнення. Для підготовки майбутнього педагога важливо інтегрувати ці підходи в освітній процес, забезпечуючи формування лідерських якостей через практичну діяльність, колегіальну взаємодію та рефлексію.

Підготовка майбутніх педагогів як потенційних лідерів є важливим стратегічним завданням сучасної української освіти, оскільки саме вчитель визначає характер освітньої взаємодії та здатний впливати на розвиток особистості учня. Формування лідерських якостей студентів педагогічних спеціальностей потребує створення цілеспрямованих психолого-педагогічних та організаційних умов, адже лідерський потенціал є невід'ємною складовою професійної компетентності сучасного вчителя. Він забезпечує здатність організувати спільну діяльність, мотивувати учнів, ініціювати позитивні зміни та адекватно реагувати на освітні виклики.

Науковці наголошують, що майбутній педагог має бути професійно мобільним, рефлексивним, здатним до саморозвитку та володіти сформованими лідерськими якостями, які дозволяють ефективно будувати стосунки з учнями, батьками та колегами. Як підкреслюють А. Коломієць та Л. Коломієць (2019), педагог повинен вміти передбачати та коригувати вплив освітнього середовища, створювати атмосферу співпраці та успіху, що можливе лише за умови сформованого лідерського потенціалу.

Особливої ваги у контексті підготовки майбутніх учителів набуває твердження Ю. Деркач, яка у статті «Педагогічні умови формування лідерських

якостей у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи» підкреслює, що «формування лідера, розвиток лідерських якостей відбувається впродовж тривалого часу, але найбільш сприятливий період – так званий сенситивний – припадає саме на період студентства, що визначається сприятливими психологічними особливостями юнацького періоду» [7]. Це положення є надзвичайно важливим, адже підкреслює, що саме студентські роки є оптимальним етапом для формування лідерського потенціалу майбутнього вчителя, а отже, система професійної підготовки повинна цілеспрямовано впливати на його розвиток.

У науковій літературі поняття «лідер» трактується багатовимірно, проте ключовим залишається його здатність впливати на інших та організовувати групову діяльність. У словнику-довіднику з професійної педагогіки лідер визначається як член колективу з найвищим соціометричним статусом, за яким визнається право координувати спільну діяльність та ухвалювати значущі рішення [11]. Соціологічні та філософські джерела трактують лідера як особистість, що володіє авторитетом, моральною відповідальністю і здатністю спрямовувати групу на досягнення мети.

У педагогічному контексті це поняття набуває особливого змісту. С. Гармаш акцентує на тому, що педагогічне лідерство неможливе без розвиненої комунікативної компетентності педагога та його вміння ефективно впливати на учнів через діалог, переконання і приклад власної поведінки. Натомість В. Жигір (2015) розглядає педагога-лідера як координатора групової діяльності, здатного створювати оптимальні умови для розвитку членів колективу, підтримувати мотивацію та забезпечувати конструктивну взаємодію [8].

У психолого-педагогічному вимірі лідерство розуміють як багатофакторний феномен, у межах якого поєднуються особистісні, діяльнісні та соціально-комунікативні характеристики. О. Романовський (2016) пропонує тривекторну модель лідерства, що включає три складові:

– лідерство як особистісний стан (цінності, мотивація, внутрішня готовність до впливу);

– лідерство як процес впливу (здатність спрямовувати інших, приймати рішення, організовувати діяльність);

– лідерство як командна взаємодія (кооперація, відповідальність, створення спільного простору діяльності).

Дослідник також підкреслює важливість розрізнення формального лідерства, що зумовлене посадовими повноваженнями, та неформального, яке ґрунтується на авторитеті, компетентності, емоційній стабільності та особистісних якостях. Саме неформальне лідерство, на думку багатьох учених, є визначальним у професійній діяльності вчителя, оскільки забезпечує природний педагогічний вплив і довіру з боку учнів та колег.

Аналіз наукових підходів засвідчує, що становлення педагогічного лідерства неможливе без створення сприятливих умов, які забезпечують активну позицію студента у навчанні, розвиток самостійності, ініціативності, відповідальності та рефлексивності. У цьому контексті вагомими чинниками є особистісно орієнтоване освітнє середовище, використання інноваційних методів навчання, які стимулюють співпрацю і взаємодію, а також організація змістовної педагогічної практики.

Лідерство майбутнього педагога може бути визначене як соціально-психологічний процес організації взаємодії в освітньому середовищі, який забезпечує ефективне функціонування групи та розвиток кожного учня. Сформовані лідерські якості є невід’ємною умовою професійної успішності вчителя, а їх розвиток у студентському віці – одним із ключових завдань системи педагогічної освіти. Саме це обумовлює актуальність дослідження особливостей формування лідерського потенціалу майбутніх педагогів [22].

Узагальнення наукових підходів дозволяє сформулювати цілісне бачення того, що саме розуміється під лідерством у межах даного дослідження. Враховуючи внесок українських та зарубіжних дослідників, лідерство

розглядається як багатовимірний соціально-психологічний феномен, що поєднує:

- ціннісно-мотиваційний компонент (прагнення впливати, відповідальність, професійна спрямованість, гуманістичні установки);
- поведінковий компонент (уміння організовувати групу, мотивувати, координувати діяльність, приймати рішення);
- комунікативно-інтерактивний компонент (здатність до ефективної взаємодії, вплив через діалог, уміння створювати сприятливий клімат);
- емоційно-вольовий та рефлексивний компонент (саморегуляція, емоційна стійкість, уміння аналізувати власні дії та коригувати поведінку);
- інтелектуально-креативний компонент (здатність до ініціативи, інновацій, стратегічного мислення).

Спираючись на ідеї Баса, Гоулмана, Лейтвуда, Гарріс, Беха та інших учених, у роботі лідерство не зводиться до формального управління або авторитарного впливу. Навпаки, для даного дослідження важливим є педагогічне розуміння лідерства, згідно з яким лідерство – це процес позитивного впливу педагога на учнів та колег, спрямований на організацію спільної діяльності, підтримку ініціативи, формування мотивації й створення сприятливого освітнього середовища, що ґрунтується на особистісному авторитеті, компетентності, моральних якостях та партнерській взаємодії [21, 29].

У такий спосіб, у центрі уваги перебуває лідерство як інтегральна компетентність майбутнього педагога, що включає:

- здатність впливати неформально – через особистий приклад, професійні знання, комунікацію, емоційну зрілість;
- здатність організовувати та спрямовувати колективну діяльність – як учнів, так і колег;
- готовність до ініціювання змін – творчих, організаційних, ціннісних;
- уміння створювати позитивне освітнє середовище – атмосферу довіри, співпраці та взаємоповаги;

– відповідальність і моральну спрямованість – як основу педагогічної професії.

Таким чином, у межах цієї роботи лідерство трактується як поєднання особистісних якостей і професійних умінь, що забезпечують ефективну взаємодію в освітньому середовищі. Воно реалізується через:

- педагогічну ініціативність;
- організаторську активність;
- інноваційність;
- уміння мотивувати інших;
- емоційну стійкість;
- рефлексивність;
- здатність брати на себе відповідальність.

Саме у такому широкому, компетентнісному та гуманістичному розумінні феномен лідерства буде розглядатися у подальших теоретичних і емпіричних частинах дослідження, а також використовуватиметься для аналізу результатів анкетування педагогів і студентів.

1.2/ Шляхи формування лідерських якостей майбутніх педагогів

Лідерські якості майбутнього педагога – це інтегральна система індивідуально-психологічних властивостей, що визначають здатність особистості ефективно впливати на інших, організовувати їхню діяльність, мотивувати до досягнення спільних цілей і сприяти гармонійному розвитку колективу. У контексті педагогічної професії ці якості виступають не лише показником професійної зрілості, а й визначальним чинником успішної педагогічної взаємодії, оскільки сучасний учитель виконує роль не просто транслятора знань, а лідера, наставника й організатора освітнього процесу. В динамічних умовах суспільних змін педагог має вміти адаптуватися до нових викликів, формувати мотивацію учнів до навчання, забезпечувати позитивний психологічний клімат і будувати партнерську модель взаємодії.

Одним із ґрунтовних підходів до розуміння структури лідерських якостей є концепція Н. Мараховської. У своєму авторефераті дисертації «Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу» дослідниця визначає лідерські якості педагога як інтегроване особистісне утворення, що включає стійкість лідерської позиції, мотиваційну готовність, систему професійних знань і комплекс лідерських умінь. Сукупність цих компонентів забезпечує результативність педагогічної діяльності та становлення педагога-лідера [1, 16]. Важливим у даній концепції є акцент на взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку лідерства: особистісних характеристик студента, освітнього середовища та характеру взаємодії з викладачами. Такий підхід підкреслює системність і багатокомпонентність формування лідерських якостей на етапі професійної підготовки.

У науковому дискурсі лідерські якості педагога трактуються багатовимірно, що відображає різні підходи дослідників. Г. Старкова розглядає їх як сукупність властивостей і рис, що проявляються в активній життєвій позиції, здатності оперативно орієнтуватися в складних ситуаціях, адекватно реагувати на виклики, формулювати цілі та об'єднувати навколо них інших. Це підкреслює важливість уміння педагога не лише впливати, а й надихати. А. Зоріна звертає увагу на організаторські якості, що є визначальними у створенні сприятливої атмосфери в учнівському колективі, де кожен учень відчуває свою цінність і мотивований до активності. Такий підхід підкреслює соціально-педагогічну природу лідерства, де основним є вміння педагога створювати умови для розвитку потенціалу інших.

Інший підхід представлений у працях Д. Креймса, який трактує лідерські якості як внутрішні здібності, що забезпечують успішність дій лідера в організації та його здатність адаптуватися до різноманітних ситуацій. Подібне тлумачення подає і Н. Мараховська, наголошуючи на ролі лідерських якостей у формуванні організаторських умінь, здатності впливати на поведінку та емоційний стан учнів. Д. Алфімов доповнює це бачення акцентом на

інноваційності, зазначаючи, що сучасний педагог-лідер здатен пропонувати нові підходи до вирішення освітніх проблем, формувати бачення розвитку колективу та вести за собою інших у процесі реалізації спільної мети [14, 28]. Таким чином, лідерство педагога інтерпретується не лише як здатність впливати, а як здатність ініціювати розвиток і змінювати освітній простір.

Отже, аналіз поглядів учених дає підстави розглядати лідерські якості вчителя як багатогранне утворення, що поєднує особистісні риси, професійні компетентності, організаторські здібності та здатність до цілеспрямованого впливу. Це підкреслює комплексний характер педагогічного лідерства та необхідність його цілеспрямованого формування у процесі професійної підготовки студентів.

До провідних лідерських якостей майбутнього педагога належать:

- ініціативність і відповідальність, що виявляються у здатності брати на себе керівну роль у колективі та приймати обґрунтовані рішення;
- самостійність у мисленні та діях, яка забезпечує вчителю незалежність суджень і творчий підхід до розв’язання педагогічних ситуацій;
- емоційна стабільність і емпатійність, що дозволяють підтримувати конструктивну атмосферу взаєморозуміння з учнями та колегами;
- комунікативна компетентність, яка є основою налагодження ефективного спілкування;
- вміння мотивувати інших на досягнення цілей;
- готовність до інновацій і змін, що сприяє адаптації до нових освітніх викликів і реформ.

Формування лідерських якостей у процесі професійної підготовки педагога є складним, багатоступеневим процесом, який поєднує оволодіння професійними знаннями, розвиток особистісних рис і набуття практичного досвіду. Важливу роль у цьому процесі відіграють педагогічна практика, участь у студентському самоврядуванні, залучення до тренінгів лідерства, волонтерських та соціальних проєктів, які сприяють розвитку організаторських здібностей, умінь співпраці, відповідальності й комунікативної культури [13, 18].

У сучасній педагогічній науці виділяють кілька підходів до формування лідерських якостей:

- компетентнісний підхід;
- акмеологічний підхід;
- особистісно орієнтований підхід;
- діяльнісний підхід;
- соціокультурний підхід.

Компетентнісний підхід – розглядає лідерство як одну з ключових професійних компетентностей педагога. Йдеться не лише про наявність знань і умінь, а й про здатність ефективно керувати освітнім процесом, ухвалювати рішення в умовах невизначеності, забезпечувати позитивний психологічний клімат у колективі.

Акмеологічний підхід – орієнтований на досягнення вершин професійної та особистісної майстерності. Він акцентує увагу на саморозвитку, рефлексії, прагненні до самовдосконалення і реалізації власного лідерського потенціалу.

Особистісно орієнтований підхід – передбачає створення умов для самопізнання, саморозкриття й самореалізації особистості майбутнього педагога. У межах цього підходу важливими є розвиток упевненості у власних силах, позитивної самооцінки, а також формування вміння впливати на інших через приклад, моральний авторитет і довіру [24].

Діяльнісний підхід – базується на принципі «лідерство через діяльність». Лідерські якості формуються у процесі активної участі студентів у командних формах роботи, проектній діяльності, рольових іграх, що розвивають уміння співпрацювати, аргументовано відстоювати власну позицію й брати відповідальність за спільний результат.

Соціокультурний підхід – підкреслює роль суспільних цінностей, традицій, норм та освітнього середовища, у якому формується майбутній педагог. Лідерство розглядається як прояв громадянської активності, моральної позиції та соціальної відповідальності перед спільнотою [1].

Важливим чинником ефективного розвитку лідерських якостей є створення педагогічних умов, які забезпечують активну позицію студента в освітньому процесі. До них належать:

- особистісно орієнтоване освітнє середовище, що сприяє самовираженню, ініціативності та самостійності;
- використання інтерактивних методів навчання (тренінгів, ділових ігор, дебатів, проєктної діяльності), які формують навички співпраці та лідерського спілкування;
- професійно спрямована педагогічна практика, що формує відповідальність, організаторські й комунікативні здібності;
- рефлексивна діяльність, яка передбачає осмислення власних досягнень, помилок і стратегій саморозвитку;
- підтримка наставництва й коучингу з боку викладачів, що сприяє формуванню культури взаємодії та розвитку лідерського потенціалу через співпрацю.

Отже, теоретичні засади формування лідерських якостей майбутніх педагогів відображають поєднання особистісного, професійного, діяльнісного й соціального вимірів. Лідерський потенціал майбутнього вчителя вибудовується як інтегрований результат розвитку його ціннісних орієнтацій, професійної компетентності, комунікативної культури, емоційної врівноваженості та здатності до рефлексії. Системний аналіз наукових підходів свідчить, що становлення педагога-лідера відбувається не стихійно, а потребує цілеспрямованих педагогічних умов, що сприяють активності, відповідальності й самостійності студента. Важливим є й залучення майбутніх учителів до діяльності, яка моделює реальні професійні ситуації, розвиває навички взаємодії та формує готовність приймати обґрунтовані рішення.

Таким чином, формування лідерських якостей – це багатокomпонентний процес, що синтезує теоретичну підготовку, практичну діяльність і розвиток внутрішнього потенціалу особистості. Він забезпечує здатність майбутнього педагога ефективно організовувати освітній процес і впливати на розвиток учня

як активної, самостійної та соціально зрілої особистості, що є одним із ключових завдань сучасної педагогічної освіти.

1.3. Сучасні освітні технології у розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів

Використання сучасних освітніх технологій посідає ключове місце у процесі формування лідерських якостей у майбутніх педагогів. Динамічні трансформації освітнього простору вимагають від учителя не лише професійної компетентності, а й здатності бути ініціатором змін, організатором навчального середовища та мотиватором для учнів. Інноваційні технології створюють умови для поєднання професійного навчання з розвитком комунікативних, організаційних та рефлексивних умінь, що забезпечує комплексне становлення педагогічного лідера. Вони сприяють формуванню гнучкого мислення, здатності швидко приймати рішення, координувати діяльність учасників освітнього процесу, аналізувати ситуації та прогнозувати їхній перебіг, що є фундаментальними елементами сучасного педагогічного лідерства.

Однією з провідних технологій у цьому контексті виступає інтерактивне навчання, спрямоване на активну участь студентів у навчальному процесі. Інтерактивні методи – рольові ігри, мозковий штурм, кейс-метод, моделювання професійних ситуацій, ділові ігри – створюють середовище, в якому студент виступає активним суб'єктом освітнього процесу. Під час опрацювання кейсів майбутні педагоги стикаються з реалістичними педагогічними проблемами, які потребують обґрунтування позиції, передбачення наслідків рішень, пошуку альтернативних підходів. Це розвиває здатність до стратегічного мислення, ініціативності, продуктивної взаємодії та розв'язання конфліктів. Крім того, інтерактивні технології дозволяють інтегрувати елементи фасилітації: студенти вчаться вести дискусію, підтримувати увагу групи, узагальнювати думки учасників та координувати спільне прийняття рішень. Подібний досвід прямо формує базові компетентності педагога-лідера – комунікативну майстерність,

уміння впливати, високу адаптивність та здатність працювати у різних соціальних ситуаціях [27].

Не менш дієвим інструментом виступає проєктне навчання. Робота над проєктами формує у студентів здатність планувати діяльність, здійснювати моніторинг її виконання, визначати пріоритети та розподіляти функції між членами групи. Проєктна діяльність створює умови, у яких природно проявляються та розвиваються ключові лідерські якості: відповідальність, ініціативність, організаторські вміння, здатність до мотивації команди. У процесі реалізації освітніх або дослідницьких проєктів студенти стикаються з управлінськими завданнями: встановленням цілей, формуванням стратегії, комунікацією між учасниками, оцінюванням отриманих результатів. Завдяки цьому вони набувають досвіду, близького до професійної діяльності педагога, який керує класним колективом і координує освітні процеси. Проєктна технологія розвиває також аналітичне мислення, вміння аргументувати рішення, а головне – сприяє формуванню відповідальної позиції щодо результатів діяльності, що є фундаментом педагогічного лідерства [16].

Важливою частиною підготовки педагогів-лідерів є технології коучингу та наставництва. Коучинговий підхід передбачає партнерську взаємодію викладача і студента, орієнтовану на виявлення потенціалу, постановку професійних цілей і розвиток компетентностей, необхідних для їх досягнення. Завдяки коучингу майбутні педагоги навчаються осмислювати власні успіхи, здійснювати самооцінку та рефлексію, приймати відповідальність за професійний розвиток. Наставництво ж дозволяє студентам переймати професійний досвід, вивчати ефективні стратегії педагогічної взаємодії, спостерігати реальні прояви лідерства у педагогічному середовищі. Через безпосередній контакт з педагогом-наставником формується система цінностей, професійних установок та моделей поведінки, що підтримує розвиток лідерського потенціалу [23].

Важливою у формуванні лідерських умінь є також технологія змішаного навчання (blended learning). Поєднання аудиторних занять із цифровими освітніми ресурсами створює умови для розвитку автономності, уміння

планувати свій час, шукати та аналізувати інформацію, а також організувати власну навчальну діяльність. Робота у цифрових середовищах – Google Classroom, Microsoft Teams, Moodle, інтерактивних симуляторах та онлайн-майданчиках стимулює формування навичок віддаленої комунікації, ефективної співпраці, цифрової компетентності, що є невід’ємними складовими педагогічного лідерства в умовах цифровізації освіти. Вміння комунікувати онлайн, організувати групові форми роботи, координувати дії учнів та здійснювати супровід навчання за допомогою цифрових інструментів є сьогодні одними з ключових компетенцій учителя-лідера.

Технології, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, заслуговують на особливу увагу, адже саме емоційна компетентність визначає здатність педагога створювати сприятливий психологічний клімат у колективі, запобігати конфліктам та будувати довірливі стосунки з учнями. Тренінги з розвитку емпатії, вправи на розпізнавання емоцій, обговорення морально-етичних дилем, робота з емоційними картами, моделювання конфліктних ситуацій допомагають студентам підвищити рівень саморегуляції, керувати стресом та налагоджувати взаємодію з іншими. Емоційно зрілий педагог здатен ефективно мотивувати, підтримувати учнів у навчанні та виступати моральним авторитетом, що є ознаками лідера в освітньому середовищі [19].

Використання сучасних цифрових засобів, зокрема технологій штучного інтелекту та віртуальної реальності, відкриває нові можливості у професійній підготовці майбутніх педагогів. Віртуальні тренажери дозволяють моделювати складні педагогічні ситуації (поведінкові труднощі, кризові події, конфлікти в класі), де студент може обирати різні стратегії реагування та отримувати миттєвий зворотний зв’язок. Це сприяє розвитку навичок прийняття рішень, відповідальності та критичного аналізу. Штучний інтелект забезпечує персоналізовану підтримку в навчанні: аналізує сильні сторони студента, підказує оптимальну траєкторію розвитку, пропонує індивідуалізовані завдання, що також стимулює розвиток самостійності – ключової риси лідера [25].

Окремо слід виділити технологію формувального оцінювання, яка забезпечує постійний, змістовний зворотний зв'язок, спрямований на вдосконалення навчальних досягнень. Формувальне оцінювання не зосереджене на контролі, а стимулює розвиток рефлексивного мислення, здатності визначати власні цілі, аналізувати прогрес та коригувати навчальні стратегії. Майбутні педагоги вчаться оцінювати себе об'єктивно, визначати напрями зростання, відповідально ставитися до результатів, що є фундаментальними елементами лідерської поведінки.

Отже, сучасні освітні технології створюють сприятливе середовище для комплексного розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів. Їх використання дозволяє поєднати теоретичні знання з практичним досвідом, формує здатність до самостійності, комунікації та відповідальності, розвиває організаторські та рефлексивні уміння. Інтеграція інноваційних технологій у професійну підготовку педагогів є необхідною умовою формування освітніх лідерів нового покоління, здатних ефективно реагувати на виклики сучасності, сприяти розвитку учня та забезпечувати якісні зміни в освітньому процесі.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

2.1. Визначення ефективності наявних педагогічних умов та підходів до формування лідерських якостей майбутніх педагогів

У межах дослідження було визначено за доцільне з'ясувати, чинні освітні умови, що вже функціонують у Приватному ліцеї «Скарбниця Мудрості» та сприяють розвитку лідерських якостей педагогів.

Аналіз реального освітнього середовища дозволяє не лише окреслити наявний стан справ, а й визначити ті чинники, які позитивно впливають на професійне становлення вчителя і можуть бути адаптовані у процес професійної підготовки студентів. Такий аналіз дає змогу виокремити ефективні моделі взаємодії, педагогічні стратегії, технології організації навчальної діяльності та типові ситуації, що сприяють розвитку ініціативності, відповідальності, умінь керувати класом й здійснювати рефлексію. Урахування цих чинників у навчальному процесі дозволяє створити умови, максимально наближені до майбутньої професійної діяльності, забезпечуючи формування у студентів не лише теоретичних уявлень про лідерство, а й реальних практичних умінь, необхідних для ефективної педагогічної діяльності.

Таким чином, дослідження педагогів ліцею розглядається як модель ефективного середовища, здатного слугувати орієнтиром у формуванні лідерського потенціалу майбутніх учителів.

З цією метою було організовано комплексне емпіричне дослідження, що включало анкетування педагогів, спостереження за їхньою професійною діяльністю та аналіз супровідної документації закладу освіти. Поєднання кількісних і якісних методів дозволило отримати багатовимірне бачення проблеми та виокремити ключові педагогічні підходи, які підтримують лідерський розвиток педагогів.

Було визначено два ключові напрями, які потребували дослідження:

– оцінювання ефективності педагогічних умов, що вже функціонують у ліцеї;

– визначення педагогічних підходів, що застосовуються вчителями та впливають на формування лідерських якостей.

Зокрема, увага приділялася таким аспектам, як:

– організація наставництва та супроводу педагогічної практики;
– характер професійної взаємодії в колективі, включаючи відкритість до співпраці, взаємопідтримку та готовність ділитися досвідом;

– рівень залучення вчителів до інноваційної діяльності, методичних об'єднань, проєктної роботи;

– можливості для самореалізації, включаючи прояв ініціативності, ведення авторських освітніх проєктів, участь у стратегічному плануванні та рефлексивні практики.

Анкетування проводилося серед 20 учителів закладу, зразок анкети в додатку А. На початку опитування респондентам було запропоновано заповнити блок соціально-професійної інформації, а саме, анкета містила такі показники:

– стаж педагогічної діяльності: до 3 років, 3-10 років, 10-20 років, понад 20 років (див. рис.2.1.);

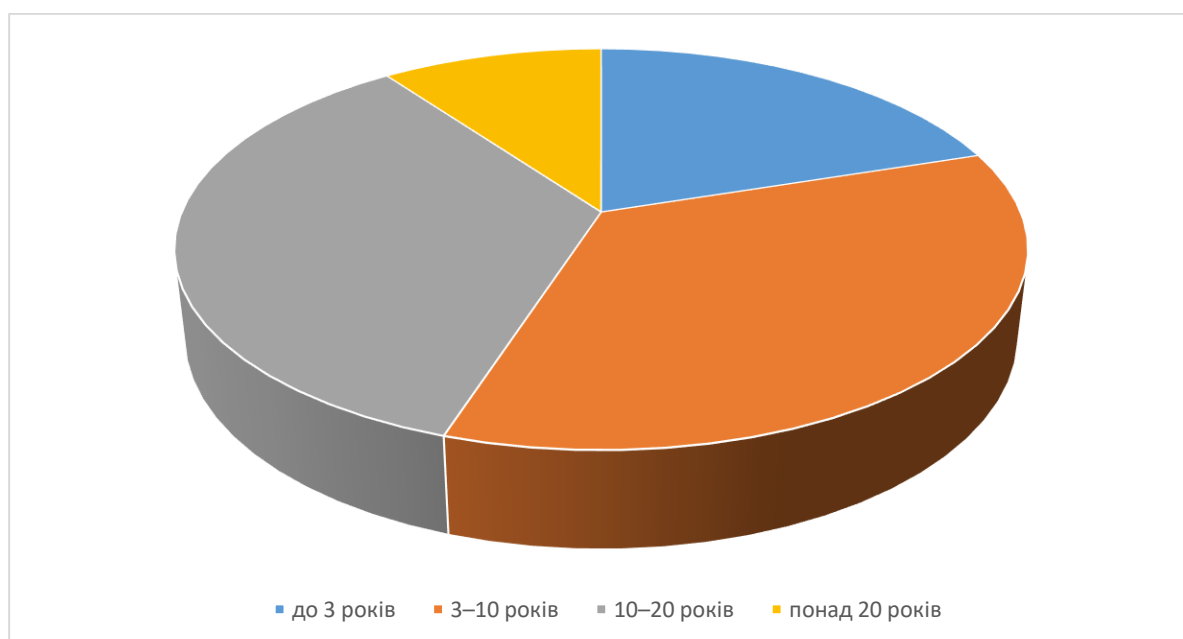

Рис. 2.1. Стаж педагогічної діяльності

– кваліфікаційна категорія: спеціаліст, II категорія, I категорія, вища категорія (див. рис.2.2.).

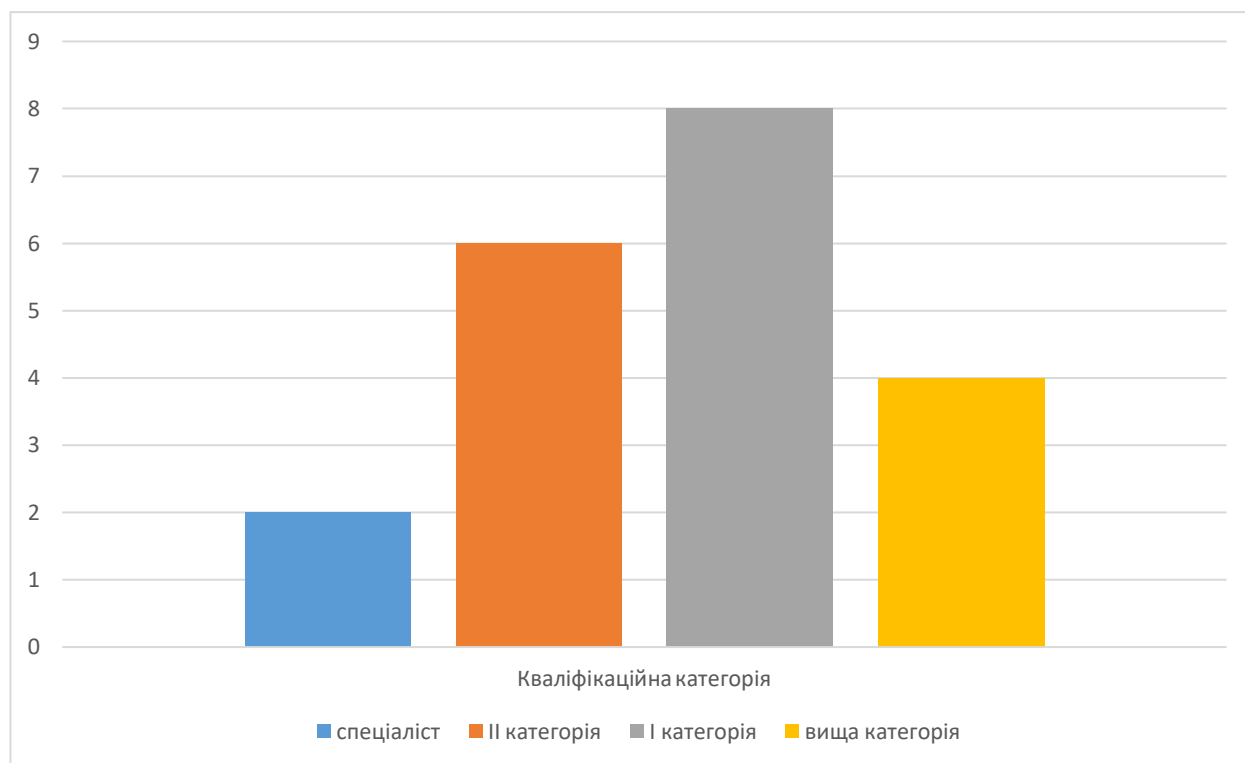

Рис. 2.2. Кваліфікаційні категорії опитуваних педагогів

Подані дані дозволили простежити можливу залежність між професійним досвідом та рівнем прояву лідерських компетентностей. На основі результатів анкетування було встановлено, що педагоги з різною тривалістю стажу по-різному оцінюють власні лідерські характеристики, а також продемонстровано певні тенденції у розвитку ключових професійно важливих якостей.

В анкеті респонденти оцінювали частоту прояву власних лідерських компетентностей за п'ятибальною шкалою: 1 – ніколи, 2 – рідко, 3 – інколи, 4 – часто, 5 – завжди.

Оцінювання здійснювалося за такими критеріями:

– ініціативність і організаторські вміння (здатність брати на себе відповідальність, організувати діяльність учнів чи колег, виступати ініціатором освітніх заходів);

– комунікативна компетентність уміння ефективно взаємодіяти, підтримувати конструктивний діалог, будувати довірчі стосунки;

- мотиваційний вплив (здатність надихати учнів, створювати позитивний емоційний клімат, підтримувати навчальну мотивацію);
- здатність до інновацій і змін (відкритість до нових методик, використання цифрових технологій, готовність експериментувати);
- емоційна стабільність і саморефлексія (уміння контролювати емоції, аналізувати власну діяльність, робити висновки та коригувати поведінку);
- атмосфера співпраці та взаємодопомоги ліцею – критерій, що відображав колективне сприйняття мікроклімату та його вплив на лідерські прояви педагогів [2].

Отримані відповіді дали можливість побудувати узагальнену картину частоти прояву лідерських компетентностей у педагогічному колективі. На рисунку 2.3. наведено тенденцію розподілу оцінок за кожним із проаналізованих критеріїв. Графічне зображення дозволяє порівняти рівні сформованості окремих складових лідерського потенціалу та визначити, які з них проявляються найчастіше, а які потребують додаткової педагогічної підтримки.

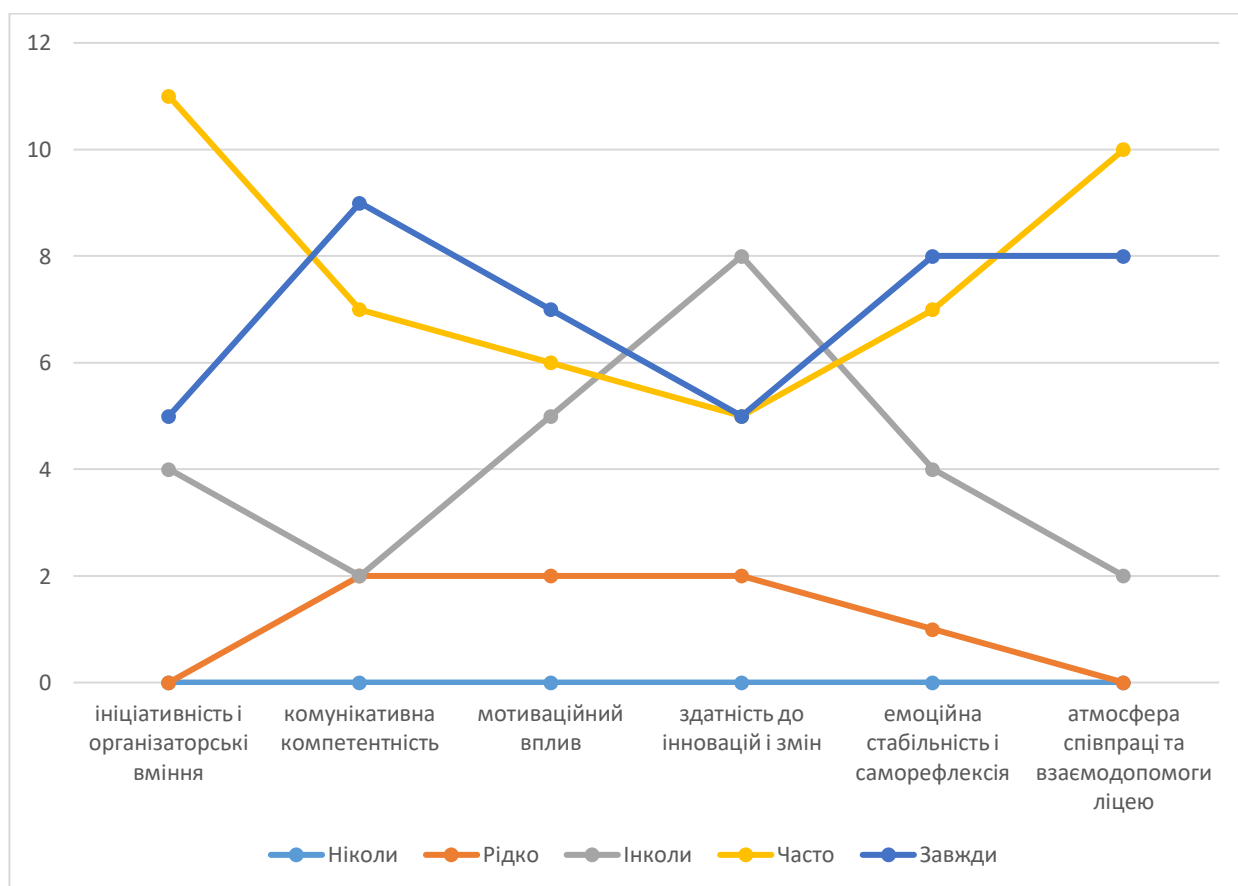

Рис. 2.3. Тенденція самооцінювання за критеріями

Аналіз отриманих даних засвідчив значну різноманітність професійного досвіду педагогів та неоднаковий рівень прояву лідерських характеристик. Зокрема, молоді фахівці (зі стажем до 3 років) продемонстрували високу відкритість до інновацій, гнучкість у виборі педагогічних технологій та готовність упроваджувати нові методики навчання. Для цієї групи характерна висока мотивація до професійного зростання, прагнення до самостійного пошуку інформації, активне використання цифрових ресурсів й орієнтація на сучасні освітні тренди. Водночас було помічено, що їм інколи бракує впевненості у прийнятті управлінських рішень та навичок забезпечення дисципліни в класі, що є типовим для педагогів-початківців.

Педагоги зі стажем понад 10 років продемонстрували сформовану комунікативну зрілість, уміння підтримувати ефективну взаємодію з учнями та колегами, а також стабільні лідерські позиції в колективі. Вони володіють усталеними професійними стратегіями, здатні швидко орієнтуватися у нестандартних педагогічних ситуаціях і мають високий рівень емоційної саморегуляції. У процесі анкетування виявлено, що саме вчителі цієї групи частіше за інших виступають ініціаторами методичних заходів, активно залучаються до наставництва та підтримують молодих педагогів.

Учителі вищої кваліфікаційної категорії мали найвищі середні показники за такими критеріями, як організаторська майстерність, педагогічна самостійність, відповідальність і здатність до рефлексії. Ця категорія педагогів проявляє високий рівень професійної автономії, уміло планує освітній процес, володіє широким спектром методів управління навчальною діяльністю та демонструє лідерські якості, що поєднують ініціативність, етичність і стратегічне бачення.

Додаткові методи – педагогічне спостереження і аналіз супровідної документації дозволили поглибити результати. Спостереження проводилося під час уроків, виховних заходів і командної роботи вчителів на протязі місяця в початковій та середній ланках; воно дало змогу зафіксувати реальні прояви

лідерства: стиль керівництва класом, уміння підтримувати дисципліну, швидкість прийняття рішень у складних ситуаціях.

Аналіз документації (річних планів роботи, матеріалів методичних об'єднань, протоколів педрад, індивідуальних планів розвитку педагогів) підтвердив, що заклад системно підтримує професійне зростання й ініціативність педагогів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Приватний ліцей «Скарбниця Мудрості» має сприятливе освітнє середовище, яке стимулює розвиток лідерських проявів учителів на різних етапах їхнього професійного становлення. З'ясовані педагогічні умови та закономірності стали емпіричною основою для подальшого вивчення формування лідерських якостей у студентів та для розроблення рекомендацій щодо вдосконалення їхньої професійної підготовки.

2.2. Дослідження рівня сформованості лідерських якостей студентів

Оскільки лідерська компетентність є важливою складовою професійної готовності сучасного вчителя, у межах дослідження важливою стала потреба визначити особливості прояву лідерських якостей у студентів, оскільки саме вони є майбутніми педагогами. З цією метою було проведено анкетування серед студентів Луцького педагогічного коледжу, метою якого було визначити рівень сформованості ключових лідерських характеристик, виокремити сильні сторони та визначити напрями розвитку.

У дослідженні взяли участь 30 студентів. Анкета була структурована за шістьма ключовими індикаторами лідерської компетентності (див. Додаток Б):

– ініціативністю (здатність виявляти активну позицію, пропонувати нові ідеї, брати на себе відповідальність за виконання завдань, починати діяльність без зовнішнього стимулу, виявляти готовність діяти у нових чи непередбачуваних ситуаціях);

– організаторські вміння (здатність координувати групову діяльність, планувати виконання завдань);

- комунікативна активність (уміння ефективно спілкуватися, аргументувати думку, підтримувати взаємодію);
- уміння мотивувати групу (здатність надихати однокурсників, сприяти командній роботі);
- рівень емоційної саморегуляції (керування емоціями, стресостійкість, здатність зберігати конструктивність у складних ситуаціях);
- загальною самооцінкою лідерського потенціалу (усвідомлення власних можливостей, упевненість у здатності впливати на групу).

Кожен індикатор оцінювався через окремий блок тверджень. Студенти оцінювали власні прояви цих якостей за п'ятибальною шкалою (від «ніколи» до «завжди»). Така структура дозволила отримати не лише загальне уявлення про рівень лідерських проявів, а й простежити внутрішню диференціацію між складовими лідерської компетентності.

Згідно з отриманими результатами, 20 % респондентів визначили свої лідерські якості як високі, що свідчить про наявність у частини студентів вираженої схильності до активної участі у спільних процесах, здатності організовувати діяльність і брати на себе відповідальність. 60 % опитаних оцінили власний лідерський потенціал як середній, тобто вони демонструють окремі лідерські риси, проте потребують подальшого розвитку та педагогічної підтримки для їх систематичного прояву. 20 % студентів визначили рівень своїх лідерських якостей як низький, що може бути зумовлено недостатнім досвідом, невпевненістю або слабкою залученістю до колективної діяльності (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рівень сформованості лідерських якостей студентів

Рівень сформованості	Кількість студентів	Відсоток
високий	6	20%
середній	18	60%
низький	6	20%
Усього	30	100%

Такий розподіл свідчить, що більшість студентів усвідомлює наявність певного лідерського потенціалу, однак оцінює його як недостатньо сформований та такий, що потребує подальшого розвитку (рис.2.5.).

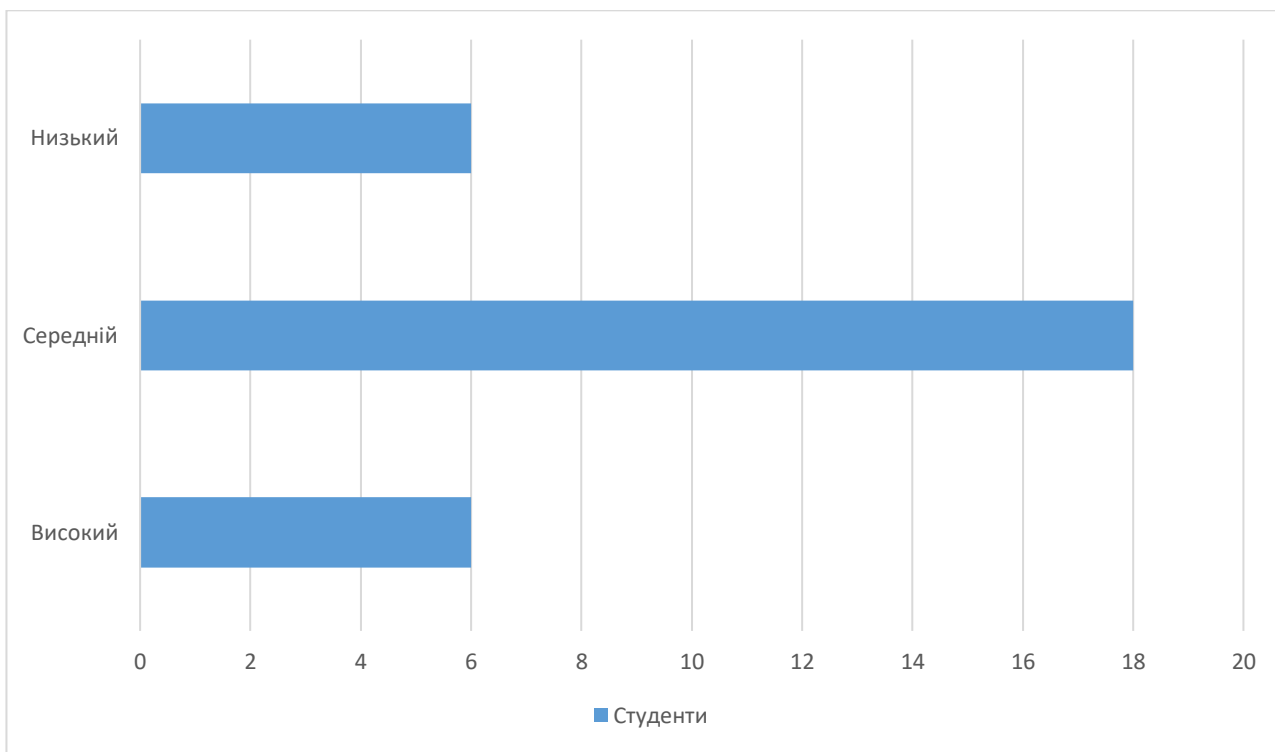

Рис. 2.5. Розподіл рівнів сформованості лідерських якостей студентів

Поглиблений аналіз показників продемонстрував, що найбільш вираженими якостями є комунікативність (72 %) та ініціативність (63 %). Студенти легко долучаються до групової роботи, охоче висловлюють ідеї та здебільшого підтримують доброзичливу атмосферу в колективі. Однак значно нижчими виявилися показники організаторських умінь (41 %), уміння мотивувати інших (38 %) та емоційної саморегуляції (55 %) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Прояв лідерських характеристик (результати самооцінювання, у %)

Показник	Студенти
Комунікативні навички	72 %
Організаторські вміння	41 %
Уміння мотивувати	38 %
Емоційна саморегуляція	55 %
Ініціативність	63 %

Отримані показники дають підстави стверджувати, що студенти загалом легко долучаються до групових форм роботи, відкрито висловлюють власні думки та підтримують позитивну взаємодію в колективі. Високі результати за комунікативним критерієм свідчать про їхню готовність до міжособистісної взаємодії, що є важливою передумовою формування педагогічного лідерства. Водночас організаторські та мотиваційні здібності, а також здатність до саморегуляції потребують цілеспрямованого розвитку, оскільки саме ці характеристики забезпечують майбутньому вчителю можливість ефективно організовувати діяльність інших, приймати рішення та відповідати за результат (рис. 2.5).

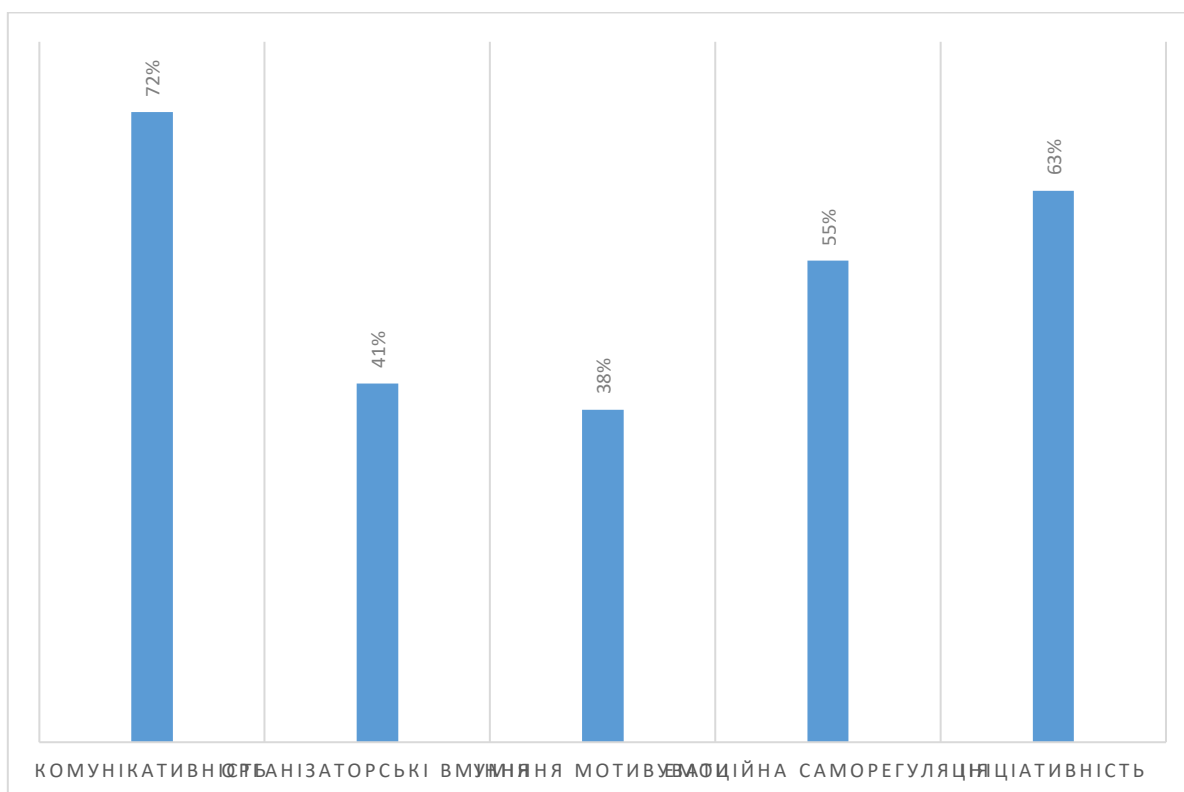

Рис. 2.5. Показники сформованості лідерських характеристик студентів за результатами самооцінювання

Аналіз даних самооцінювання дозволяє стверджувати, що сформованість лідерських якостей у студентів перебуває на етапі становлення й наразі не має комплексного та збалансованого характеру. Найбільш розвиненими виявилися комунікативні та творчі аспекти лідерства, що проявляється у здатності

студентів до ефективної взаємодії, ведення діалогу, ініціювання ідей, участі у спільних видах діяльності та готовності до творчого розв'язання завдань. Така тенденція є закономірною, оскільки саме комунікативні здібності й креативне мислення найчастіше актуалізуються під час навчальної діяльності та міжособистісного спілкування в студентських групах.

Натомість організаційно-управлінські та стратегічні компоненти лідерства залишаються менш сформованими. Це виявляється у труднощах із плануванням діяльності, встановленням пріоритетів, розподілом ролей у групі та передбаченням результатів. Подібні показники свідчать про недостатню готовність майбутніх педагогів виконувати функції координатора, ініціатора та відповідального лідера освітнього процесу. Зазвичай такі якості формуються через досвід реальної управлінської діяльності, який у студентів на початкових етапах навчання є обмеженим.

З огляду на це студенти потребують розвитку таких умінь і якостей:

- уміння планувати й організовувати діяльність групи, вибудовувати послідовність дій і визначати оптимальні стратегії;
- здатності мотивувати та надихати одногрупників, створювати сприятливий емоційний клімат і підтримувати командний дух;
- навичок прийняття рішення в складних, нестандартних або конфліктних ситуаціях;
- емоційної стійкості, уміння контролювати власний емоційний стан і підтримувати рівновагу в умовах стресу;
- відповідальності за кінцевий результат виконання завдання, що є базовою характеристикою лідера.

Такі потреби підтверджують, що розвиток лідерських якостей студентів має не лише індивідуально-психологічний, а й професійно спрямований характер. Для майбутніх педагогів ці якості є ключовими, оскільки забезпечують здатність організовувати навчальний процес, впливати на учнів і колег, приймати педагогічно виважені рішення та створювати атмосферу співпраці.

Таким чином, анкетування студентів засвідчило наявність значного потенціалу до розвитку лідерських якостей, але водночас виявило потребу у системній, науково обґрунтованій роботі над їх формуванням. Отримані результати визначають необхідність розроблення педагогічних умов та відповідних методів, спрямованих на становлення лідерського потенціалу майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

2.3. Рекомендації щодо розвитку лідерського потенціалу майбутніх педагогів

Результати дослідження рівня сформованості лідерських якостей студентів Луцького педагогічного коледжу засвідчили, що лідерський потенціал майбутніх педагогів перебуває на етапі становлення й виявляється нерівномірно в різних аспектах їхньої діяльності. Найвищі показники студенти продемонстрували у сфері комунікативності (72 %) та ініціативності (63 %), що свідчить про їхню готовність до активної взаємодії, відкритість, здатність генерувати ідеї та брати участь у спільних видах роботи. Водночас організаторські вміння (41 %), уміння мотивувати інших (38 %), емоційна саморегуляція (55 %) та відповідальність за результати роботи в групі виявилися недостатньо сформованими і потребують цілеспрямованого розвитку. Це дозволяє окреслити коло педагогічних умов та методичних підходів, спрямованих на зміцнення лідерського потенціалу майбутніх учителів.

Узагальнюючи отримані дані, доцільно виділити комплекс рекомендацій, які сприятимуть розвитку лідерського потенціалу майбутніх педагогів у процесі їх професійної підготовки, а саме:

- створення освітнього середовища, орієнтованого на лідерство;
- використання інтерактивних та фасилітаційних технологій;
- забезпечення можливостей для практичного застосування лідерських умінь;
- формування рефлексивної культури майбутнього педагога;

– психолого-педагогічна підтримка процесу формування лідерських якостей;

– методичні рекомендації для закладів освіти. Нижче опишемо детальніше про кожен пункт.

1. Створення освітнього середовища, орієнтованого на лідерство полягає в інтеграції завдань, що передбачають прояв лідерських функцій, у зміст професійних дисциплін:

– проведення рольових вправ «вчитель – група учнів»;

– виконання проєктних завдань, де студенту необхідно координувати роботу команди;

– моделювання проблемних педагогічних ситуацій із необхідністю ухвалення рішень. А також розвиток культури партнерства в освітньому середовищі, що включає доступність викладача, відкриту комунікацію, підтримку ініціатив студентів і формування довірливого мікроклімату.

2. Використання інтерактивних та фасилітаційних технологій.

В процесі навчання варто використовувати групові форми роботи, тренінги, педагогічні ігри та симуляції, спрямовані на розвиток ключових компетентностей молодого педагога. До групових форм роботи, що формують організаторські та комунікативні уміння студентів належать:

– фасилітаційні сесії «вирішення педагогічних кейсів»;

– групові дискусії за методом «Світове кафе»;

– мозкові штурми з чітким розподілом ролей (модератор, координатор, аналітик).

Корисним буде проведення наступних тренінгів з лідерства:

– тренінг з ефективною комунікації;

– тренінг управління конфліктами в учнівському колективі;

– тренінг «Лідерство через служіння» (servant leadership);

– тренінг самопрезентації та відповідального прийняття рішень.

Педагогічні ігри та симуляції «Урок-пазл» (student-led learning), «Перевірка гіпотези» (розподіл завдань та відповідальності), «Екстрене

рішення» (вибір оптимальної педагогічної стратегії) дозволять студентам відпрацювати навички координації групи.

3. Забезпечення можливостей для практичного застосування лідерських умінь.

Важливою умовою розвитку лідерського потенціалу майбутніх педагогів є створення можливостей для практичного застосування набутих умінь. Ефективним у цьому напрямі є залучення студентів до реальних організаційних і управлінських завдань під час педагогічної практики: проведення міні-уроків, керівництво малими групами, організація заходів, майстер-класів і презентацій, участь у студентському самоврядуванні та волонтерських ініціативах. Важливим доповненням виступає система наставництва й педагогічного коучингу, коли досвідчені педагоги надають студентам індивідуальні рекомендації, проводять регулярні зустрічі, аналізують їхню діяльність і сприяють розвитку ініціативності, комунікативності й уміння відповідально виконувати лідерські функції.

4. Формування рефлексивної культури майбутнього педагога.

Це важлива умова розвитку лідерського потенціалу студентів, оскільки забезпечує усвідомлення власних сильних сторін, труднощів та динаміки професійного становлення. З цією метою доцільно організувати систематичне ведення студентами щоденника лідерського розвитку, де фіксуються успіхи, ситуації прояву ініціативи, типові помилки та шляхи їх подолання. Ефективним інструментом також виступають рефлексивні сесії після педагогічної практики, що включають самооцінювання за визначеними критеріями, групове обговорення труднощів та формування індивідуальних траєкторій подальшого розвитку.

5. Психолого-педагогічна підтримка процесу формування лідерських якостей.

Рекомендовано організовувати тренінги розвитку емоційного інтелекту, спрямовані на усвідомлення власних емоцій, навички регуляції емоційного напруження та розвиток емпатійного слухання. Важливо створити умови, що

посилюють позитивну самооцінку студентів, допомагають долати страх публічних виступів та формують внутрішню мотивацію до лідерства як професійної необхідності.

6. Методичні рекомендації для закладів освіти.

Для закладів освіти доцільним є впровадження комплексних методичних рекомендацій, що охоплюють програмний, організаційний та методичний рівні. Зокрема, пропонується розробляти програми розвитку лідерського потенціалу майбутніх педагогів, що передбачають:

- модулі з педагогічного лідерства;
- тренінгові заняття;
- механізми оцінювання прогресу.

Отже, розроблені рекомендації ґрунтуються на комплексному аналізі рівня сформованості лідерських якостей студентів та враховують як їхні сильні сторони, так і наявні труднощі. Реалізація запропонованих заходів сприятиме створенню цілісної системи розвитку лідерського потенціалу майбутнього вчителя, забезпечить умови для становлення активної, відповідальної та професійно автономної педагогічної особистості, здатної ефективно організовувати освітній процес і впливати на розвиток учнів.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи магістра «Особливості формування лідерських якостей у процесі підготовки майбутнього педагога» досягнуто поставленої мети – визначено теоретичні засади, педагогічні умови, особливості та ефективні засоби формування лідерських якостей у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів.

Аналіз теоретичних джерел, психолого-педагогічних досліджень і результати емпіричного дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що лідерські якості майбутнього педагога – це інтегральна система особистісних і професійно значущих рис, які забезпечують ефективний вплив на учасників освітнього процесу, організацію спільної діяльності, створення позитивного психологічного клімату та мотивацію до досягнення спільних цілей. До основних лідерських якостей належать ініціативність, відповідальність, емоційна стабільність, комунікативна компетентність, емпатійність, самостійність і готовність до інновацій.

2. З'ясовано, що у педагогічній науці найбільш поширеними є компетентнісний, акмеологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний і соціокультурний підходи. Кожен із них розкриває окремі аспекти розвитку лідерства: від професійних компетентностей і самореалізації до соціальної відповідальності педагога як активного члена освітньої спільноти. Їхнє поєднання забезпечує комплексний підхід до формування лідерських якостей у процесі підготовки майбутніх учителів.

3. Емпіричне дослідження студентів показало, що рівень сформованості їхніх лідерських характеристик є нерівномірним. Найрозвиненішими виявилися комунікативні здібності та ініціативність, тоді як організаторські вміння, уміння мотивувати інших, здатність до емоційної саморегуляції та відповідальність за результати групової діяльності ще потребують цілеспрямованого розвитку. Це свідчить про те, що лідерський потенціал майбутніх педагогів перебуває на етапі становлення та потребує системної педагогічної підтримки.

4. На основі результатів дослідження обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють ефективному розвитку лідерських якостей студентів: створення освітнього середовища, орієнтованого на лідерство; впровадження інтерактивних, фасилітаційних та тренінгових технологій; забезпечення можливостей для виконання лідерських ролей під час педагогічної практики; розвиток рефлексивної компетентності; застосування наставництва й психолого-педагогічної підтримки.

5. Практичне значення роботи полягає у розробленні комплексу рекомендацій щодо розвитку лідерського потенціалу майбутніх педагогів, які можуть бути використані викладачами педагогічних ЗВО, кураторами груп, організаторами педагогічної практики та студенського самоврядування. Запропоновані заходи враховують виявлені труднощі студентів і спрямовані на формування цілісної системи лідерських умінь.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що лідерські якості є необхідною складовою професійної компетентності сучасного вчителя, а їх формування потребує цілісного, поетапного й науково обґрунтованого підходу. Реалізація визначених педагогічних умов та рекомендацій сприятиме розвитку активної, відповідальної, професійно автономної особистості майбутнього педагога, здатного ефективно організовувати освітній процес та забезпечувати розвиток кожного учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко-Лемовська Л. В. Формування лідерських якостей у студентів гуманітарних спеціальностей в закладі вищої освіти. *Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2023. Вип. 1. С. 17-25.
2. Багатофакторний опитувальник лідерства Бернард Басс. *EzTests.xyz*. URL: https://www.eztests.xyz/tests/leader_bass/#google_vignette (дата звернення: 30.09.2025).
3. Біленкова Л. М., Костащук О. І. Формування активної лідерської позиції майбутнього вчителя. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 48 (1). URL: <https://surl.lu/mchnyh> (дата звернення: 10.06.2025).
4. Волкова Н. П., Наход С. А., Крижановська Г. І. До питання про лідерські якості викладача закладу вищої освіти та шляхи їх розвитку в умовах аспірантури. *Вісник Університету ім. А. Нобеля. Сер. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2019. Вип. 2 (18). С. 30-38.
5. Волинець К. І., Волинець Ю. О., Стаднік Н. В. Формування лідерських якостей майбутнього дошкільного педагога в умовах євроінтеграції: теоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2017. № 10.2. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10.2/4.pdf> (дата звернення: 21.10.2025).
6. Вступ до розуміння феномену лідерства. *TransformWISE*. URL: <https://surl.cc/ilsoho> (дата звернення: 12.09.2025).
7. Деркач Ю. Я. Педагогічні умови формування лідерських якостей у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Гуманітарний форум*. 2024. № 2(1). URL: [https://doi.org/10.60022/2\(1\)-2GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-2GF) (дата звернення: 20.10.2025).
8. Карамушка Л. М. Обґрунтування управлінських рішень щодо забезпечення психологічного здоров'я персоналу організацій під час російсько-української війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 2(74). URL: <https://surl.li/rdzkdn> (дата звернення: 12.06.2025).

9. Ковальська В. С. Педагогічне лідерство як умова формування стимулюючого освітнього середовища сучасного закладу освіти. *Вісник Університету ім. А. Нобеля. Сер. Інноваційна педагогіка. Теорія і методика професійної освіти*. 2023. № 62 (1). URL: <https://surl.li/emtogh> (дата звернення: 20.11.2025).

10. Коркішко О., Завалій Є. Проблема лідерства у психолого-педагогічній науці: суть, класифікація та функції. *Гуманізація навчально-виховного процесу. Вища школа*. 2022. № 2 (102). URL: <http://gnvp.ddpu.edu.ua/article/view/274823> (дата звернення: 19.05.2025).

11. Лащенко О. О. Лідерство в педагогічній діяльності. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес*: матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. студ. і аспірантів, 29 вересня 2022 р. Харків: НТУ «ХПІ», 2022. URL: <https://lnk.ua/AVMm6RDVo> (дата звернення: 21.10.2025).

12. Линьов К. О. Управління закладом середньої освіти на основі парадигми лідерства. *Освітологія*. 2016. № 5. URL: <https://lnk.ua/YNg5DX5eZ> (дата звернення: 15.09.2025).

13. Ліба Н. С., Роман К. А. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх вчителів. *Освіта і наука*. 2023. № 2(35). URL: <https://lnk.ua/RVdKDX5e3> (дата звернення: 21.10.2025).

14. Мачинська Н. Лідерство в освіті як провідний напрям освітньої політики. *Освітологічний дискурс*. 2022. № 3-4 (38-39). URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/954/716> (дата звернення: 15.09.2025).

15. Освітнє лідерство: від теорії до практики: монографія за ред. В. Р. Міляєвої. *Інституційний репозиторій Київського столичного університету ім. Б. Грінченка*. 2021. URL: <https://lnk.ua/R4aMDL54J> (дата звернення: 14.11.2025).

16. Савченко Л. Розвиток ціннісних аспектів педагогічного лідерства у закладах загальної середньої освіти засобами проєктної діяльності. *Український*

Педагогічний журнал. 2023. № 2. URL: <https://lnk.ua/Y4Q9zp149> (дата звернення: 20.11.2025).

17. Романовський О., Жушма Т. Сутність лідерських якостей майбутнього педагога вищої школи. *Імідж сучасного педагога. Сер. Вища школа*. 2021. № 5(200). URL: <https://isp.pano.pl.ua/article/view/245338> (дата звернення: 30.10.2025).

18. Ялліна В. Л., Хіцан Д. Ю. Розвиток лідерських якостей здобувачів вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 16-18 берез. 2023 р. Харків: ХНПУ ім. Г. Сковороди, 2023. С. 1049-1051.

19. Akkaraputtapong P. Teacher leadership model validation for in-service teachers. *Frontiers in Education*. 2025. № 10. URL: <https://lnk.ua/BNEMIW2NG> (дата звернення: 07.10.2025).

20. Frost D. Teacher leadership and educational innovation. *International Journal of Leadership in Education*. 2022. Vol. 25 (1). P. 1-15.

21. Goleman D. Leadership that gets results. *Harvard Business Review*. 2017. Vol. 95, № 2. P. 78-90.

22. Harris A. Teacher leadership: Towards a new professionalism. *Educational Management Administration & Leadership*. 2016. № 44 (4). URL: <https://lnk.ua/YN3ax71eJ> (дата звернення: 25.10.2025).

23. Lager K. Teacher leadership in high-quality practice. *Frontiers in Education*. 2025. № 10. URL: <https://lnk.ua/b4A30RpVQ> (дата звернення: 21.09.2025).

24. Leadership, Approaches and Theories, Index. *Life and Leadership*. URL: <https://lnk.ua/x4LX52O4n> (дата звернення: 30.10.2025).

25. Nguyen D., Harris A. A review of the empirical research on teacher leadership: Evidence, patterns and implications. *Journal of Educational Administration*. 2020. Vol. 58, № 1. P. 60-80.

26. Okiri P. O. Enhancing teacher educators' leadership through distributed pedagogical practices. *Education Sciences*. 2025. № 15 (9). URL: <https://www.mdpi.com/2227-7102/15/9/1176> (дата звернення: 07.10.2025).

27. Poekert P., Alexandrou A., Shannon D. How teachers become leaders: An internationally validated theoretical model. *Educational Management Administration & Leadership*. 2021. № 49 (5). URL: <https://lnk.ua/y4zjDvD4j> (дата звернення: 10.11.2025).

28. Sasson I., Malkinson N. Distributed leadership and pedagogical practices in times of change. *International Journal of Leadership in Education*. 2023. № 26 (3). URL: <https://lnk.ua/LVbPD254y> (дата звернення: 11.11.2025).

29. Unlocking Emotional Intelligence: Primal Leadership. *Leader Navigation, Elevate Your Leadership*. URL: <https://www.leadernavigation.com/primal-leadership/> (дата звернення: 30.09.2025).

30. York-Barr J., Duke K. What do we know about teacher leadership? Findings from two decades of scholarship. *Review of Educational Research*. 2018. № 88 (2). URL: <https://lnk.ua/B4ORYzyNG> (дата звернення: 19.09.2025).

ДОДАТКИ

АНКЕТА

«Визначення рівня сформованості лідерських якостей студентів»

Анкета спрямована на визначення рівня сформованості лідерських якостей у студентів педагогічних спеціальностей.

Ваша чесність у відповідях є важливою складовою для забезпечення точності дослідження. Всі дані будуть використовуватись тільки в наукових цілях, анонімність гарантована.

Інструкція: Оберіть один варіант відповіді (1–5):						
1 – ніколи; 2 – рідко; 3 – інколи; 4 – часто; 5 – завжди.						
I. Ініціативність						
№	Питання	1	2	3	4	5
1	Я добровільно беруся за нові завдання або пропоную ідеї	☐	☐	☐	☐	☐
2	У групових ситуаціях я найчастіше є ініціатором діяльності	☐	☐	☐	☐	☐
3	Я прагну брати активну участь у позааудиторних заходах	☐	☐	☐	☐	☐
II. Організаторські вміння						
№	Питання	1	2	3	4	5
4	Я можу організувати роботу групи для виконання спільного завдання	☐	☐	☐	☐	☐
5	Я вмію розподіляти обов'язки та планувати роботу	☐	☐	☐	☐	☐
6	Мені вдається підтримувати порядок і дисципліну під час групової роботи	☐	☐	☐	☐	☐
III. Уміння мотивувати інших						
№	Питання	1	2	3	4	5
7	Я можу заохотити однокурсників до виконання спільного завдання	☐	☐	☐	☐	☐
8	Мені вдається підтримувати інших у складних ситуаціях	☐	☐	☐	☐	☐
9	Я вмію надихати групу на досягнення спільного результату	☐	☐	☐	☐	☐

IV. Комунікативність						
№	Питання	1	2	3	4	5
10	Я легко знаходжу спільну мову з різними людьми	☐	☐	☐	☐	☐
11	Я вмію чітко висловлювати власну думку в аудиторії	☐	☐	☐	☐	☐
12	Я можу врегулювати конфлікт або непорозуміння в групі	☐	☐	☐	☐	☐
V. Емоційна стабільність						
№	Питання	1	2	3	4	5
13	Я зберігаю спокій у стресових або напружених ситуаціях	☐	☐	☐	☐	☐
14	Я вмію контролювати свої емоції під час групової роботи	☐	☐	☐	☐	☐
15	Невдачі не впливають негативно на мою здатність працювати далі	☐	☐	☐	☐	☐
VI. Загальна самооцінка лідерського потенціалу						
№	Питання					
16	Як Ви оцінюєте свій рівень лідерських якостей? ☐ високий ☐ середній ☐ низький					
17	Які навички потребують найбільшого розвитку? (можна обрати декілька)					
	☐ ініціативність					
	☐ організаторські вміння					
	☐ уміння мотивувати					
	☐ комунікативність					
	☐ емоційна стабільність					
18	Що могло б сприяти розвитку Ваших лідерських якостей?					